

КОММУНИКАТИВДИК ТИЛДИК КОМПЕТЕНЦИЯ - КЫРГЫЗ ТИЛИН ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ ОКУТУУНУН, БИЛИМ БЕРҮҮНҮН МАКСАТЫ КАТАРЫ**КОММУНИКАТИВНАЯ ЯЗЫКОВАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ЦЕЛЬ ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ И ОБРАЗОВАНИЯ**

Түйүндүү түшүнүктөр: олуттуу жаңылоо, коммуникативдик компетенция, тилдик коммуникативдик компетенция, үйрөнүү, окутуу, баалоо, лингвистикалык, социолингвистикалык, прагматикалык компоненттер, тилдик жөндөм, ыкмалар.

Ключевые слова: значительное обновление, коммуникативная компетенция, языковая коммуникативная компетенция, изучение, обучение, оценивание, лингвистический, социолингвистический, прагматический компоненты, языковой навык, приемы.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу ыкмасын өнүктүрүүнүн азыркы этабы тилдик билим берүүнү олуттуу жаңылоо менен мүнөздөлөт. Бул болсо лингвистикалык, усулдук адабияттарды талдоо менен мамлекеттик тилде билим берүү жагында компетенттүү мамиле – негизги мамиле болуп санала тургандыгын көрсөтүп турат. Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөнүүнүн максаттары жана милдеттери татаал жана көп аспектилуу. Илимге окутуунун теориясына жана практикасына компетенция түшүнүгүнүн киргизилиши аларды кыйла таамай жана так аныктоого мүмкүнчүлүк берет. Коммуникативдик компетенция – бул жөн гана ар башка бирдиктердин тизмеси, адамдын эсинде сакталып калган эрежелердин топтому гана эмес, ошондой эле алардын сүйлөө программаларын шайкеш келтирүү жөндөмдүүлүгү.

Коммуникативдик компетенция - бул башкаларды түшүнө билүү жана баарлашуунун максаттарына, чөйрөлөрүнө, кырдаалдарына адекваттуу сүйлөө жүрүм-турумунун жеке программаларын жаратуу жөндөмү. Бул өзүнө лингвистиканын негизги түшүнүктөрүн билүүнү камтыйт: сүйлөө стили, түрлөрү, сүрөттөөнү куруу, аңгеме, талкуулоо, текстте сүйлөмдөрдүн байланышуу жолдору ж.б текстти талдоо жөндөмү жана көндүмү. (окутуунун методикасында муну негизинен сөз таануучулук деп аташат. М.Т. Баранов, Г.М. Иванникая, В.И. Капинос, Т.А. Ладыженская, М.Р. Львов ж.б.)

Мамлекеттин түпкү улутунун тили б.а. мамлекеттик тил - бирдиктүү тил болуп кызмат кылышы керек. Мамлекетте жашаган бардык улуттар ошол мамлекеттин тили аркылуу гана сүйлөшүп, пикир алышууга жетишүү зарыл. Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик

стандартына ылайык мамлекеттик тилди билүү заманбап адистин кесипкөй компетенциясынын милдеттүү компоненти болуп саналат.

Салттуу билим берүүнүн максаттары азыркы кесипкөй адиске компетенттүүлүктүн жогорку деңгээлин түзүү максаты менен толукталууда. Азыркы талап боюнча тилди үйрөнүүнүн максаты коммуникативдик компетенцияны калыптандыруу болуп санала. Тил үйрөтүү сабактарынын программаларында “коммуникативдик компетенция”, “тилдик компетенция”, “лингвистикалык компетенция”, “маданият таануу компетенциясы” түшүнүктөрү киргизилип жатат. Студенттердин аталган бул компетенцияларды толугу менен өздөштүрүшү үчүн алардын оозеки жана жазма тилин өнүктүрүү боюнча багыттуу системалык иштерди биринчи күндөн тарта жүргүзүү зарыл.

Тилди экинчи тил катары үйрөтүүнүн маанилүү максаттарынын бири – студенттерге ошол тилди үйрөнүүнү өз алдынча уланта ала турган негизди жараткан шыкты калыптандыруу болуп эсептелет. Изилдөөчүлөрдүн айтымында, коммуникативдик компетенциянын негизги булагы болуп тилдик компетенция саналат. Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүдө белгиленген максатка ылайык тил компетенциясын калыптандыруу барган сайын маанилүү болуп барат.

Тилдик компетенциянын түзүлүшү - бул эне тилине окутуунун эң маанилүү жактарынын бири, анткени тилдик компетенция – бул студенттердин сөздөрдү, алардын формаларын, синтаксистик түзүлүштөрүн адабий тилдин нормаларына ылайык колдонуу, анын синонимдик каражаттарын пайдалануу, акыры тилдин бардык байлыктарын толугу менен пайдалана билүү жөндөмдүүлүгү. Тил компетенциясы – тил жөнүндө атайын окутууну жөндөштүрүү менен күнүмдүк турмуш тиричиликтен топтогон сүйлөшүү тажрыйбасын колдонуунун негизинде тил сезимин калыпка келтирүүнү өзүнө камтыган психологиялык система.

Азыркы учурда тилдик компетенциянын түзүлүшүнө өзгөчө маани берилүүдө, анткени социалдык жактан активдүү инсандын калыптанышынын өбөлгөсү катары бааланууда. Ошондуктан, аталган терминдин, түшүнүктөрдүн лингводидактикага киргизилиши кокусунан эмес. Бул

билим берүүнүн негизи деп табылган компетенттүүлүк ыкмаларынын нугунда жатат. Билим берүүнүн жаңыланган мазмунунун негизинде “билим берүүнүн так аныкталган максаттары катары каралган маанилүү компетенттүүлүктөр” коюлушу күтүлүүдө. Аталган түшүнүктөрдүн бекитилиши заманбап психологиялык жана лингвистикалык илимдин: сүйлөө жөндөмдүүлүгүн теориясы, сүйлөшүүнүн жалпы мыйзам ченемдерин жана тилдик каражаттарды колдонуу учурдагы ишмердигин (сүйлөө жана угуу) изилдеген коммуникативдик лингвистиканын жана тилди өздөштүрүүнүн механизмдин түшүндүргөн жана системалык сүрөттөлүшүн көрсөткөн когнитивдик лингвистиканын жетишкендиктери менен шартталат.

Социолингвистикалык компетенция тийиштүү түрдө тилдин иштешинин социомаданий шарттарын камтыйт. Бул жалпысынан белгилүү социалдык ченемдерге (жакшы жүрүм-турум эрежелери, этикалык ченемдер, кабыл алынган жөрөлгөлөрдү тилдик жүзөгө ашыруу ж.б.) багытталган. Социолингвистикалык компонент бир гана маданияттын ичинде эмес, ошондой эле ар башка маданияттын өкүлдөрүнүн ортосунда сүйлөө мамилесинин жана баарлашуунун ченемдерине кыйла зор, ал эми кээ бир учурларда чечүүчү мааниге ээ. Прагматикалык компетенция аныктама боюнча ар кандай функциялык максаттарда тилдик каражатты жүзөгө ашырууну камтыйт же пайдаланат. Дискурса ээ болуу, тексттердин типтерин жана формаларын тааный билүү, келекелөө жана пародия менен сүйлөшүү да ушул жакка кирет. Прагматикалык компетенцияны калыптандыруу көп учурда маданий чөйрө менен детерминацияланат.

Жогоруда саналып өткөн тилдик коммуникативдик компетенциянын өзгөчөлүгү коммуникация үчүн зарыл болгон компетенциялардын түрлөрүн, ошондой эле бул феномендин структурасын аныктайт жана маңызын мүнөздөйт. Сүйлөө ишмердигинин ар башка түрлөрүндө кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда тилдик компетенцияны жүзөгө ашыруу фактысын кабылдоо (рецепциялык), ошондой эле продукциялык катары белгилөөгө болот. Кабылдоо (рецепция) жана оозеки жана жазуу жүзүндөгү билдирүүлөрдүн жаралышы (продукция) интеракция идеясынан тышкары, сүйлөө ишмердигинин айрым түрү катары интеракциянын негизин түзөт. Кабылдоо чөйрөсү өз ичине окууну, радио-теле билдирүүлөрдү түшүнүүнү, лекцияларды, ар кандай окуу материалдарын, адабияттарды ж.б. камтыгандыгы жалпыга белгилүү. Оозеки жана жазуу жүзүндөгү билдирүүлөрдүн жаралышы билим берүү, кесиптик чөйрөдө жана аларды жүзөгө ашыруунун конкреттүү формаларында, анын ичинде

билдирүүлөрдө, докладдарда ж.б. доминанттык ролду ойнойт. Интеракция – бул тилди алып жүрүүчүлөрдүн ортосунда оозеки жана жазуу жүзүндөгү маалымат алмашуу, анын ичинде кабылдоо жана ар кандай идея жаралуу процесстеринин кезектешүүсү же алардын айкалышуусу мүмкүн. Айрым учурларда, мисалы дискуссияларда, бир нече адам бир учурда сүйлөп жана бири-бирин уккан учурда, угуп жаткан адамга багытталган тексттин маңызын алдын-ала түшүнүп, көңүл топтоп жана ага карата өз жообун даярдоого аракет кыла тургандыгы белгилүү. Ошентип, интеракция сүйлөө коммуникациясы үчүн өзгөчө мааниге ээ болот. Оозеки жана жазуу жүзүндөгү медиация бул баарлашып жаткандар тикелей катнашпастан маалымат алмашууну жүзөгө ашыруу деп айтсак болот. Мында кеп бир катар себептерден улам тексттин түп нускасын ала албаган башка адамга берүү максатында маалыматты которуу, жазуу дегенде турат. Маалымат өтө көп болуп, аны алуу кыйынга турбай калган азыркы мезгилде колдо бар тексттерди ушундай иштетүү бир катар учурларда ар башка тилдик жамааттардын адекваттуу иштеши жана өз ара аракеттениши үчүн зор мааниге ээ болот.

Коммуникативдүү компетенция жеке коммуникативдик жөндөм жана көндүм сыяктуу керектүү тил формасын, коммуникативдик актынын шарттарына жараша оюн билдирүү ыкмаларын тандоо, б.а. коммуникативдик кырдаалга шайкеш сүйлөшүү, баарлашуу жөндөмүн жана көндүмүн тандоо өтө маанилүү орунду ээлейт. Коммуникативдик мамилеге:

1. Тилдик (лингвистикалык) компетенция – бул эң негизги компетенция болуп саналат.
2. Дискурсивдик компетенция
3. Социомаданий компетенция кирет.

Н. Хомский биринчи жолу лингвистикалык компетенцияны башка түшүнүктөрдөн бөлүп чыккан. Анан андан ары тилдин теорияларына генеративдүү трансформациялык грамматиканын маселелерине пайдаланган.

Этнолингвист Д. Хаймс, Н. Хомскийдин социолингвистика теориясынын өсүшүнө “Коммуникативдүү компетенция” терминин кошкон жана аны лингвистикалык компетенцияга байланыштырып, ар кандай кырдаалдарда социолингвистикалык жагы да пайдаланылаарын көргөзгөн.

Д. Хаймс коммуникативдүү компетенцияны тилдин орундуу, жөндүү кырдаалында ички билим катары аныктайт; жөндөмдүүлүк, тилдик шык-жөндөмдөрдүн ишмердүүлүгүндө деп карайт.

Коммуникативдик компетенция боюнча көптөгөн окумуштуулар пикирлерин айтышкан. Айтылган аныктамаларда коммуникативдик компе-

тенция боюнча түрдүү сандагы компоненттер чыгат. Бирок, айтылган бул аныктамалардын айрымдарын туура эмес деп айтууга болбойт. Тескерисинче, алардын бардыгы аз болобу, көп болобу “коммуникативдүү компетенттүүлүк” деген түшүнүктүн ар кандай маанилерин ачып берүү менен тилди экинчи тил катары окутуп, үйрөтүүгө жасалган аракеттер катары бааланат.

Адабияттар:

1. Антипова В.М., Колесина К.Ю., Пахомова Г.А. Компетентностный подход к организации дополнительного образования в университете // Педагогика – 2006. – №8.
2. Гончарова Н.Л. Категория «компетентность» и «компетенция» в современной образовательной парадигме // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия «Гуманитарные науки». – 2007. – № 5
3. Добрынин М.А. Болонская декларация как фактор формирования европейского образовательного пространства // Педагогика. – 2006. – № 9.
4. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. - 2003. - № 3. - С.3-10.
5. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes; in J.B. Pride and J. Holmes (eds.). – New York: Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.
6. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование. – 2003. – № 2, С. 58-64.